

DR. VYTAUTAS BERENIS
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

ANTANO BARANAUSKO TĖVYNĖS MEILĖ IR TAUTIŠKUMAS

Straipsnyje nagrinėjamos Antano Baranausko etnokultūrinės ir etnopolitinės savimonės problemos. Lietuvių istoriografijoje buvo įprasta A.Baranauską vertinti kaip unijinių pažiūrų, polonofiliškos kultūros asmenybę. Pripažindami jo poetinį talentą, tyrinėtojai vis dėlto jį kaltino, priekaištavo jam dėl priešiško lietuvių nacionaliniam judėjimui. Ypač daug priekaištų jis sulaukė iš Juozo Tumo-Vaižganto ir Jono Basanavičiaus. A.Baranauskas, būdamas tradicionalistas religijoje, savo politine ir pastoracine veikla kovojo prieš Bažnyčios skaldymą tautiniu pagrindu, rėmė unijinės Lenkijos-Lietuvos valstybės idėjas. Lietuvių tautos jis nelaikė etnopolitinių aspiracijų turinčia bendruomene, todėl jos ateitį siejo su lenkų tauta. 1918 m. susikūrus Lietuvos valstybei, o ypač po 1926 m. perversmo įsigalėjus tautininkų ideologijai, A.Baranausko tautiškumas buvo kvestionuojamas, o jo politinės pažiūros vertinamos kaip ydingos. Panašūs vertinimai išliko iki mūsų dienų.

Juozas Tumas-Vaižgantas lietuvių kultūros istorijoje užima ypatingą vietą. Jį galima pavadinti lietuvių kultūros metraštininku. Iš tiesų, jo kultūros reiškinių ar žmonių vertinimai dažnai yra paradoksalūs, prašokantys įprastų literatūrinių kanonų arba ideologines ribas. Jo įtaka tokia didelė, kad vėlesnės kartos literatūrologai ir kultūros istorikai sunkiai galėjo įveikti tuos vertinimus. Tiesa, jie buvo švelninami, dėl jų polemizuojama, tačiau dažniau jie buvo priimami, nei atmetami. Nėra išimtis Antano Baranausko vertinimas.

„Visa jo vertybė bebuvo, kad jis buvo gyvas indas seniai paskambėjusių ir dar nenutilusių tautinės sąmonės aidų“¹. Pavadinęs lietuvių kultūros renegatu, sykiu jis įvertino A.Baranausko poetinį palikimą: „Pusė „Anykščių šilelio“ ir vienerios lyrikos eilutės jokių būdu nepraleidžia Antano Baranausko atsistoti ne tik pirmoje mūsų dainių eilėje, bet nei šalia Vienužio, kurs tiek tikro savo širdies jausmo yra savo broliams lietuviams pabėręs“². Reikia pripažinti, kad toks požiūris, – tiesa, gerokai modifikuotas, – įsitvirtino lietuvių kultūros istorijoje. A.Baranauskas buvo

¹ J.Tumas-Vaižgantas, *Literatūros portretai*, Vilnius, 1998, p. 29.

² Ten pat, p. 66.

vertinamas kaip prieštaringa, naujos laiko dvasios ir tautiškumo neeilinė asmenybė. Jį nagrinėja kaip matematiką, Šventojo Rašto vertėją, kultūrininką, „Anykščių šilelio“ autorių. Prieš keletą metų bendrame Lenkijos ir Lietuvos seimo renginyje A.Baranauskas buvo pavadintas susitaikinimo šalininku: „<...> ir nors savo pažiūromis ir poelgiais liko vienišas, tačiau sukūrė atitinkamą precedentą ir tradiciją“³. Seinų vyskupas tapo tuo istoriniu simboliu, į kurį atsirėmė Lenkijos ir Lietuvos suartėjimo šalininkai. Tai, atrodo, tinkamiausia istorinė asmenybė istorinio lenkų ir lietuvių antagonizmo fone. Mokėjęs atmintinai A.Mickevičiaus „Poną Tada“ ir „Konradą Valenrodą“, jis atstovavo tai negausiai XIX a. pabaigos lietuvių grupei, kurie lietuvių ir žemaičių socialinės ir kultūrinės gerovės neįsivaizdavo be bendros politinės ateities su lenkais. Literatūrologas Paulius Subačius pažymi, kad didžiausia iki šiol tebesanti metodologinė yda – pastangos A.Baranausko vietas Lietuvos atgimime ieškoti, operuojant to meto „kanonizuoto veikėjo idėjų bei darbų masteliais“⁴. Šia prasme „tikri“ lietuviai Vincas Kudirka ar Jonas Basanavičius stovi aukščiau už „suglumusį“ ir „nesusipratusių“ A.Baranauską.

Jonas Vileišis „Varpe“ išspausdintame vyskupo nekrologe prisimena jūdvių susitikimą Peterburge. „Užklaustas, ką jis mano apie mūsų tautišką judėjimą ir raštenybę, vyskupas prašė neužmiršti, jog pirmiausia ans esąs dvasiškuoju ganytoju, ir jo priedermė esanti lygiai atsinešti prie visų tautų: kunigai, sako, neprivalo užsiimti tautyste, o vien tik krikščionyste, kuri turinti būt pastatyta visados ant pirmos vietos“. Lietuvių tautinio judėjimo veikėjų tokia pozicija buvo šaltai įvertinta, gal todėl „pasimirus Seinuose vyskupui Baranauskui, tam pripažintam jau mūsų kaimynų Lietuvos raštininkui, nuo vardo lietuvių nebuvo nei vainikų, nei kokių bent viešų išreiškimų šio vyro, visgi užsitarnavusio mūsų rašliavoje“⁵. Galima padaryti išvadą: A.Baranauskas nevertintas kaip modernėjančių tautinių vertybių puoselėtojas, geriausiu atveju – tik kaip jaunystėje buvęs geras poetas. Pažvelgę į bendrą šios asmenybės gyvenimo ir kūrybos vertinimą, galime išskirti tautinę pasaulietinę ir katalikiškąją kryptį. Neminėdamas atviro Jono Šliūpo chamiškumo, priminsiu tik J.Basanavičiaus žodžius apie tai, kaip kunigystė numarino jo poetinį talentą: „Vyskupo Baranausko vardas kaip toksai jau ir dabar užmirštin eina ir po tūlam laikui liks tik Seinų vyskupystės istorijoje ir apdengtas archy-

³ P.Lossowski, Dwie drogi odrodzenia kulturalnego i narodowego Litwinów : Baranauskas i Basanavičius, Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) (1835–1902), Orędownik pojednania litewsko-polskiego, Warszawa, 1998, p. 33.

⁴ P.Subačius, Tautinio atgimimo vienišius, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 11, p. 43.

⁵ J.Vileišis, Iš A.Baranausko nekrologų, *Literatūra ir kalba*, Vilnius, t. 19, 1986, p. 443–444.

ve“⁶. Toks klaidingas vertinimas verčia mus dalyti, skaidyti asmenybę mažiausiai į dvi dalis, jo lietuviškumą vertinti vien chronologiniu principu ir nuolat jį teisinti kaip aplinkybių ir asmeniškai priimtų neteisingų sprendimų rezultata. J.Tumas-Vaižgantas A.Baranausko nemėgo, gal ir nekentė už priešišumą, kaip jam atrodė, lietuvių nacionaliniam judėjimui, kurį jis suvokė kaip modernumo reiškinių, keliantį pavojų Bažnyčiai ir istorinei Lenkijos–Lietuvos valstybingumo tradicijai⁷. Nacionalizmo ir socializmo plitimas Europoje tiesiogiai kėlė klausimą: kokią vietą šiose aplinkybėse turi užimti religija, ar šie judėjimai kelia realų pavojų Bažnyčiai? Neatlaiko kritikos įsikaltas griežtas A.Baranausko pažiūrų priešpriešinimas aušrininkų ideologijai, jei tolerantiškai vertinama kita nuomonė. Nuslopinus 1863 m. sukilimą, Lenkijos visuomenė suprato, kad sukilimai ir santykiškai palanki tarptautinė padėtis nepriartina laisvės, bet, atvirkščiai, gerokai pablogina esamą padėtį. Buvo vadovaujamosi pozityvistine „organiško“ darbo koncepcija, pagal kurią „tautos ekonominės, kultūrinės gerovės kėlimas, kova dėl politinių teisių buvo siejama su legalios veiklos formomis. Tokia nuostata atitiko Katalikų Bažnyčios požiūrį į evoliucinės socialinės tikrovės pokyčių strategiją“⁸. Bažnyčia tapo vienintelė, nors ir gana suvaržyta, legali institucija, visomis priemonėmis siekusi išlaikyti įtaką visų tautybių tikintiesiems ir atsilaukti prieš valdžios spaudimą. Būdamas tradicionalistas, A.Baranauskas nesuprato, kad pačioje Bažnyčioje vis stiprėjo nacionalizmas⁹. A.Dambrauskas (A.Jakštas) prisimena savo pokalbį ir su A.Baranausku. Pastarasis buvo įsitikinęs, kad „mes, lietuviai, esam tik *gente lituani*, o *natione polono*, mes tikri lenkai“¹⁰. Jis buvo tvirtai įsitikinęs Lietuvos istorine ir realiąja unijos su Lenkija būtinybe, todėl bet kokie pasakymai prieš lenkus Lietuvoje, išskyrus filologinį lietuvių kalbos pietetą, sulaukdavo jo neigiamos reakcijos. Tokia pozicija skiriasi nuo 1857 m. Varnių seminarijoje parašyto rašinio „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“ teiginių. Lietuvos krikštas ir Lietuvos–Lenkijos unija – tai du smūgiai lietuvių tautiškumui. „Tie du įvykiai sudaro lietuvių istorijos ir kalbos ištiesą epochą. Staigus stabmeldystės smukimas ir pagoniškujų kunigų išvaikymas sukėlė visišką liaudies kultūros nuopuolį ir padarė žalą kultūrai“¹¹. Jo dėstomos pažiūros

⁶ J.Basanavičius, Pratarė „Gabijos“ rinkiniui, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 411.

⁷ R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993, p. 275.

⁸ Žr. plačiau B.Cywiński, *Rodowód niepokornych*, Warszawa, 1971.

⁹ „Svarbiausias sekuliarinės visuomenės bruožas – religijos įteisėjimas nacionalinėje bažnyčioje“, G.Delanty, *Europos išradimas. Idėja, tapatumas, realybė*, Vilnius, 2002, p. 100.

¹⁰ A.Dambrauskas-Jakštas, Atsiminimai apie vyskupą A.Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 200.

¹¹ A.Baranauskas, Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 212.

yra stebėtinai panašios į S.Daukanto veikaluose vertinamus padarinius lietuvių kultūrai po 1387 metų. Po dvidešimt penkerių metų su šios koncepcijos šalininkais – aušrininkais – jis galutinai nutrauks visus ryšius.

Jis „pirma buvo kunigas, Bažnyčios sūnus, o paskiau jau lietuvis – kristomanas“¹². Taigi neišvengiamai turime pakalbėti apie jo religingumą. A.Baranauską ir jo darbus šlovinančioje knygelėje jis apibūdinamas visų pirma kaip Bažnyčios sūnus, Kristaus tarnas¹³. Jo vaikystės ir jaunystės metai glaudžiai susiję su kunigais – Vyšniausku Rumšiškėse, Butkevičiumi ir Rimkevičiumi – Vainute, Otonu Praniausku – Sedoje, vyskupu Motiejumi Valančiumi – Varniuose, Antanu Beresnevičiumi – Peterburge. Per penkerius vyskupavimo metus jis sustiprino tikinčiųjų religinį pietetą, kunigų atsakomybę: rekolekcijos buvo pailgintos nuo trijų iki aštuonių dienų per metus, jis pats kasdien po valandą medituodavo. Tik tvirtu religingumu galima paaiškinti jo susidomėjimą transcendentine matematika ir užsispyrimą, nustatant nusidėjėliams skirtą pragaro plotą ir nusidėjėlių skaičių jame. Tik religingumo tvirtumu ir konservatyviumis pažiūromis į naujus sąjūdžius galima paaiškinti tautines jo aspiracijas, kurios buvo antrinės. Jis visą gyvenimą puoselėjo lietuvių žodinę kultūrą, tačiau tokiai asmenybei po M.Valančiaus palikimo buvo maža. Aušrininkams iškėlus M.Valančiaus nesutarimus su S.Daukantu kaip katalikiškosios ir pasaulietinės ideologijų konfliktą, A.Baranauskas išliko lietuvių kultūros švietėju. Jis iš Ilūkštos klebono J.Tamulevičiaus paėmė S.Daukanto „Lietuvos metrikos“ nuorašą T.Narbutui ir parsivežė į Kauną¹⁴. Poleminiame straipsnyje „Ar Katalikų Bažnyčia nutautino lietuvius“ A.Baranauskas ramiai, argumentuotai polemizuoja su „ponu B.“ (Basanavičiumi). Atmesdamas priekaištus dėl lenkiškos civilizacijos brutalaus įsigalėjimo Lietuvoje, jis rašo, kad „Lietuva niekada nebuvo Lenkijos provincija, bet sujungta su Lenkija tauta, išsaugojusia visišką savivaldą“¹⁵. Ji turėjo savąją valdžią, teisę, kariuomenę, išdą, seimelius. A.Baranauskas taip pat atmeta vyskupui A.Beresnevičiui mestą kaltinimą dėl lietuvių lenkinimo politikos, atvirkščiai, pasak jo, šis vyskupas nuosekliai tęsia M.Valančiaus pradėtą darbą, lietuviškai sako pamokslus, vizituoja lietuviškas parapijas. Apskritai „Šv. Bažnyčia savo esme negali būti ir nebuvo žemiškų tikslų priemonė. Tai yra Kristaus Karalystė, jos tikslas yra už regimybės (doczyności) ribų, skelbia Evangeliją už kiekvieno kūrinio

¹² J.Daubaras (Grajauskas), *Vyskupas Antanas Baranauskas*, Seinai, 1911, p. 50.

¹³ „Negalima žinoti, bet galima spėti, kad ir aštriais retežiais vargindavo save. Jam mirus, liko dratiniai retežiai, kuriuos turėjo, tik ne be tikslo. Pasninkaudavo kaip pirmieji krikščionys“, J.Daubaras (Grajauskas), min. str., p. 44.

¹⁴ R.Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993, p. 231.

¹⁵ A.Baranowski, *Czy Kościół Katolicki wynaradawiał litwinów, Przegląd katolicki*, 1883, p. 606.

išgelbėjimą“¹⁶. Bažnyčiai nėra svetimų kalbų ir tautų – jos visos yra ginamos ir globojamos. Atmesdamas kaltinimus dėl kancionalo, arba giesmyno, privalomo giedojimo lenkų kalba, A.Baranauskas teigė, esą tai Šventojo Sosto aprobatos reikalas. Jis pats net neoficialioje aplinkoje kalbėjo lenkiškai, bet pamokslus lenkiškai sakydavo pusę valandos, o lietuviškai – valandą ir net daugiau¹⁷. Reikalaudamas iš klebonų paties versto Tridento Susirinkimo katekizmo perrašymo, jis nepalaikė lietuvių bendrinės rašytinės kalbos formavimosi; jo manymu, turi būti išsaugotos tarmės. Kyla klausimas: ar toks požiūris neleidžia jo galutinai atskirti nuo tautinio judėjimo formuojamų vertybių, kur lietuvybė kaip etninis pagrindas buvo bet kokios veiklos intencija. Kiek jis pratęsė M.Valančiaus pradėtą darbą? Juk vyskupas M.Valančius prieš mirtį pakvietė Kauno seminarijos inspektorių A.Baranauską ir „tris dienas su juo ruošiasi, meldžiasi, šv. Sakramentus priiminėja“. Po vyskupo mirties Kauno katedroje jis pasakė pamokslą, kuriame išaukštino žemaičių dvasios ganytojo ir švietėjo veiklą¹⁸. Apskritai jo asmenyje mes matome labai religingą žmogų, kurio požiūris į Bažnyčios tautinę pakantumo politiką sutampa su vyskupo palaimintojo Jurgio Matulaičio mintimi, išreikšta 1911 m. sausio 25 d.: „Mes turime mokėti pakilti aukščiau už tautinius ginčus ir prietarus, tarnauti visiems lygiai, einant pirmiau tenai, kur didesnė Dievo garbė. Mane tas įstatų punktas visada baimina ir gąsdina, kad mes kiekvienas savo tautiškume neužsidarytume, kad mokėtume ir į kitas šalis, ir pas kitas tautas eiti, kada to reikalauja didesnė Dievo garbė ir Bažnyčios labas“¹⁹.

A.Baranausko laikyseną galima iš dalies suprasti dėl ano meto Katalikų Bažnyčios sunkios padėties ne tik Rusijoje, bet ir visoje Europoje. 1870 m. prasidėjus Prancūzijos–Vokietijos karui, jau rugsėjo 20 d. pje-montiečiai užėmė Romą ir popiežius Pijus IX tapo simboliniu Vatikano belaisviu. Vokietijos imperijoje netrukus prasidėjo kultūrkampfas – kova prieš katalikybę ir lenkų kultūros varžymai. Prūsijoje iki 1878 m. buvo uždarytos visos kunigų seminarijos, apie 1000 klebonijų liko tuščios, o 1886 m. Prancūzijos mokyklose uždraustos tikybos pamokos²⁰.

Taigi lietuvių istoriografijoje išgalėjo psychologizuotas, J.Tumo-Vaižganto suformuotas A.Baranausko paveikslas – tai karšto būdo, užsispyręs, per anksti įpuolęs į senatvinį marazmą vyras. Vis dėlto vargu ar gali-

¹⁶ Ten pat, p. 607.

¹⁷ J.Stakauskas, *Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai*, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, mf. 686, k. 15.

¹⁸ V.Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 761.

¹⁹ J.Matulaitis, *Užrašai*, Vilnius, 1998, p. 42.

²⁰ Žr. *Katalikų Bažnyčios istorija*, t. 2, Vilnius, 1997, p. 128–136.

ma tuo pagrindu psychologizuoti jo politines pažiūras, kurios buvo gana nuoseklios. Parodytas atkaklumas siekiant lietuvių spaudos legalizavimo, dar XIX a. 8-ajame dešimtmetyje užmezgti ryšiai su Rusijos mokslų akademija – institucija, atlikusia svarbų vaidmenį vėliau panaikinant spaudos draudimą – rodo valingą ir perspektyvą nujaučiančio žmogaus poziciją. Todėl abejočiau dėl jam primetamų polonofiliškų pažiūrų, kurioms tariamai darė įtaką vyskupas A. Beresnevičius. Pastarasis 1881 m. sausio 26 d. parašė memorandumą aukštiems imperijos pareigūnams dėl religinių knygų lotyniškais raidėmis legalizavimo. Nors akcija nepavyko, buvo gautas leidimas spausdinti knygą „Naujas aukso altorius“ 13 tūkst. egz. J. Laukaitis mini, kad apie 1902 m. vyskupas tikėjosi išrūpinti leidimą leisti lietuvišką laikraštį, kurio redaktoriumi buvo numatyta jį paskirti²¹.

Iki jo paskyrimo 1897 m. Seinų vyskupu nei lietuviški pamokslai, nei lietuvių kalba nebuvo seminarijoje draudžiami. Čia mokėsi daug klierikų, kurie vėliau tapo iškiliais lietuvių politikos ir kultūros veikėjais. Minėtini V. Mykolaitis-Putinas, Antanas Milukas, Pranciškus Būčys, Pranas Kuraitis. J. Stakauskas įvardijo tokias modernios tautinės minties renesanso priežastis: romantizmą, lyginamąją kalbotyrą ir bažnytinę pastoraciją²². A. Baranausko santykiai su nacionalinio judėjimo atstovais buvo komplikuoti: jo nemėgo net daugelis tautiškai susipratusių klierikų. Iš pradžių, pritardamas „Aušros“ etnokultūrinei programai, A. Baranauskas taip pat siekė prisidėti prie jos, kaip autoritetas literatūros ir kalbotyros srityse. Maskvos studentų leisti hektografiniai leidiniai priminė A. Baranauskui jo jaunystės „Baublio respublikos“ gyvavimo metus. Tačiau didėjant lenkų ir lietuvių antagonizmui jis atmetė tokias lietuvių veiklos formas, kaip publikacijos rusų oficioze „Novoje vremia“, kurio politinė orientacija buvo žinoma kiekvienam kiek apsiskaičiusiam imperijos valdiniui. Tautinei ideologijai ištvirtinus nepriklausomos Lietuvos gyvenime, A. Baranausko asmenybė nebuvo palankiai vertinama, išskyrus tik jo poetinį talentą. Jo sekretorius J. Laukaitis su širdgėla turėjo pažymėti, kad A. Baranausko asmenybė „deja, nėra tinkamai įvertinta“²³. Beje, po kelerių metų „Tiesos kelyje“ J. Laukaičio atsiminimuose vyskupas vertinamas jau kitaip, – čia jis jam jau prikiša tautiškumo sto-

²¹ V. Merkys, *Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)*, Vilnius, 1978, p. 146–149; St. Librowski, Beresiewicz Aleksander Kazimierz, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin, 1976, p. 282.

²² J. Stakauskas, *Lietuvių poeto...*, p. 15.

²³ J. Stakauskas, *Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje, Tiesos kelias*, 1939, Nr. 9, p. 644.

ką, lenkiškumo adoraciją²⁴. Tai jau galutinai susiformavęs lietuvių visuomenės vertinimas.

A.Baranauskui lietuvių tauta – tai valstiečiai, iš šios liaudies (*gens*) skleidžiasi lietuviškumo artefaktai: kalba, patarlės, dainos, papročiai. Jos politinė ateitis siejama su lenkų tauta – tokią poziciją neoficialiai išreiškė Bažnyčia, ir vargu ar galima tai laikyti A.Beresnevičiaus įtaka. Tiesa, pirmieji Lietuvos Bažnyčios skilimo požymiai tautiniu pagrindu jau buvo matomi; tai matė ir Šventasis Sostas, pasaulietiniai inteligentai, valdžia ir socialistai. A.Baranausko *credo*: „Mylėti Dievą, tėvynę ir ne neapkęsti lenkų kalbos ir artimo, kuris ta kalba kalba“. [A.Baranauskas] „Pasakodavo dažniausiai lenkiškai, bet kai kalbėdavo apie Anykščius ar šiaip apie kasdienius dalykus – visuomet lietuviškai“, – prisimena A.Vienuolis²⁵. Mažosios tėvynės – tai katalikų apgyventos gimtinės, kurias apjuosia parapijos. Jų visetas sudaro etnopolitinį darinį Lietuvos–Lenkijos valstybę. A.Baranausko pastangos sakyti vietos tarmėmis pamokslus ir pabrėžtinai lenkų kalbos oficialus vartojimas, regis, liudijo jo rodomą paramą tik etnokultūriniam savitumui. J.Jablonskio ir K.Jauniaus gramatikos jam buvo nepriimtinos, nes modernizavo kalbos struktūrą ir vartoseną: baranauskiški „šnypsčiai“ ir „čiulpai“ užleido vietą naujam, iš dalies pakitusiam raidynui, stiprinusiam lietuvių savimonę.

Emigracijoje analizuodamas A.Baranausko „Pasikalbėjimą giesminyko su Lietuva“, Antanas Maceina išryškino penkias grėsmes, kurios lietuvių tautos istorijoje įgijo beveik ontologinį statusą: tai fizinio sunaikinimo, nutautėjimo, individualizmo, ištvirkimo ir apakimo pavojai. Tautos galios šaltinį jis matė tik meilėje, t. y. tikėjime, todėl filosofui A.Baranauskas yra vienas iš didžiausių lietuvių religinių poetų²⁶.

Po vyskupo mirties prelatas J.Laukaitis Seinuose įsteigė „Šaltinį“, vėliau – „Vadovą“, katalikiškiems leidiniams leisti buvo įsteigta „Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko bendrovės spaustuve“. J.Laukaitis 1912 m. buvo išrinktas Rusijos IV Dūmos atstovu nuo Suvalkų gubernijos, nurūgęs daktarą J.Basanavičių²⁷. Kas galėtų nuneigti, kad šviesus vyskupo atminimas prie to neprisidėjo? Atgavus lietuvišką spaudą, Seinuose susikūrė ir stiprėjo lietuvių katalikiškos kultūros židinys, kurio organišką

²⁴ J.Laukaitis, Baranauskas ir rusų valdžia, *Tiesos kelias*, 1935, Nr. 3.

²⁵ A.Vienuolis, Mano kelionė į Seinus pas vyskupą Antaną Baranauską, *Židinys*, 1938, Nr. 5–6, p. 749–751. „Vyskupo meilę gimtinei kaip tėvynei perteikia toks dialogas: O kurioje vietoje Užupiečių lauke geležinkelis perkerta Valaukį? – kartą mane paklausė vyskupas, grįžtant iš miško namo. – Ties Šymuliokų dirvelėmis. Po ar prieš Brastelę – tuojau už Vengrio. – O Valaukis ar dar gilus? Kilbukų dar yra?“ , ten pat, p. 747.

²⁶ A.Maceina, Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 457–458.

²⁷ J.Laukaitis, *Lietuviškoji enciklopedija*, Boston, t. 18, 1958, p. 265.

raidą nutraukė 1918–1920 m. lietuvių ir lenkų karinis konfliktas ir to krašto atitekimas Lenkijai.

Istorinės asmenybės reikšmę lemia laiko perspektyva arba, kaip anksčiau sakydavo, jo aktualumas. A. Baranausko asmenybė veikia tautietį kaip lietuvis, visą gyvenimą į pirmą vietą kėlęs religines vertybes, kurios padėtų atsispirti gyvenimo negandoms ir rodyti, kad tautiškumas be krikščionybės neišivaizduojamas, kad be jos jis neturi ateities.

LITERATŪRA

- Baranauskas A., Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, Vilnius, t. 19, 1986 p. 210–215.
- Baranauskas A., Laikraščio „Kraj“ redakcijai, min. veik., p. 251–253.
- Baranowski A., Czy Kościół Katolicki wynaradawiał litwinów, *Przegląd katolicki*, 1883, Nr. 38, p. 605–608.
- Basanavičius J., Pratarmė „Gabijos“ rinkiniui, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986, p. 410–412.
- Cywiński B., *Rodowód niepokornych*, Warszawa, 1971.
- Dambrauskas-Jakštas A., Atsiminimai apie vyskupą A. Baranauską, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 199–200.
- Daubaras (Grajauskas) J., *Vyskupas Antanas Baranauskas*, Seinai, 1911.
- Laukaitis J., A. Baranauskas ir mūsų valdžia, *Tiesos kelias*, 1935, Nr. 3.
- Lossowski P., Dwie drogi odrodzenia kulturalnego i narodowego Litwinów: Baranauskas ir Basanavičius. Biskup Antoni Baranowski (Antanas Baranauskas) (1835–1902). Orędownik pojednania litewsko-polskiego, Warszawa, 1998.
- Librowski St., Beresniewicz Aleksandr Kazimierz, *Encyklopedia katolicka*, Lublin, t. 2, 1972, p. 282.
- Maceina A., Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10.
- Matulaitis J., *Užrašai*, Vilnius, 1998.
- Merkys V., Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.), Vilnius, 1978.
- Merkys V., Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999, p. 761.
- Mikšytė R., *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993.
- Stakauskas J., Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, *MAB*, mf. 686.
- Stakauskas J., Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje, *Tiesos kelias*, 1939, Nr. 9, p. 638–654; Nr. 10, p. 713–728; Nr. 11, p. 784–796.
- Subačius P., Tautinio atgimimo vienišius, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 11, p. 36–43.
- Totoraitis J., Vysk. Antanas Baranauskas Seinų vyskupijoje, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 9, p. 201–202.

Tumas-Vaižgantas J., *Literatūros portretai*, Vilnius, 1998.

Vienuolis A., Mano kelionė į Seinus pas vyskupą Antaną Baroną Baranauską, *Židinys*, 1938, Nr. 5–6, p. 742–751.

Įteikta 2002 m. gruodžio mėn.

THE LOVE OF HOMELAND AND NATIONAL CONSCIOUSNESS OF ANTANAS BARANAUSKAS

Vytautas Berenis

Summary

The article deals with the problems of the ethno-cultural and ethno-political self-awareness of Antanas Baranauskas. Traditionally, Lithuanian historiography has viewed Baranauskas as a person with unionist views favoring Polish culture. Recognizing his poetic talent, researchers, nevertheless, have reproached him for animosity toward the Lithuanian national movement. He was especially criticized by Juozas Tumas-Vaižgantas and Jonas Basanavičius. Being a traditionalist in religious matters, Baranauskas in his political and pastoral work fought against the division of the church on ethnic grounds and favored a unionist Polish-Lithuanian state. He did not consider the Lithuanian nation to be a community with ethno-political aspirations. Therefore, he saw its future in connection with the Polish nation. After the creation of the Lithuanian state in 1918, and especially after the establishment of the ideology of the tautininkai (nationalists) after the coup of 1926, the national consciousness of Baranauskas was questioned, and his political views were held fallacious. Similar evaluations have persisted up to this day.